

امکان‌سنجی نقش الگوهای خود حفاظتی در پیشگیری پایدار از تهدیدات سازمان‌های امنیتی

سیامک باقری چوکامی^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۴/۱۵

چکیده

درباره چگونگی پیشگیری از تهدیدات سازمان‌های امنیتی - ایده‌ها و الگوهای مختلفی مطرح و اجرا شده است، اما کمتر به الگوی خودحفاظتی توجه شده است. هدف اصلی این مقاله تبیین امکان‌سنجی این الگو در پیشگیری از تهدیدات سازمان‌های امنیتی در زمینه اقدامات جاسوسی است. سؤالی که برای این هدف طراحی شده، این است که چگونه می‌توان پیشگیری پایدار را برای حفاظت افراد در برابر نفوذ سرویس‌های اطلاعاتی ایجاد کرد؟ روش دستیابی به پاسخ علمی این پرسش، اسناد و مدارک علمی و دینی و پیمایش برای میزان امکان‌سنجی آن می‌باشد. نتیجه و یافته اجمالی تحقیق این است که ترکیبی از مؤلفه‌های ایمانی و باوری (دینی و ملی)، اخلاقی (فردی و حرفه‌ای) و شناختی خودحفاظتی در فرد موجب رفع، دفع و نفی شرایط علی و زمینه‌ای رفتارهای ضد محرمانگی و جاسوسی شده و از این رهگذر امکان تحقق پیشگیری و بازدارندگی پایدار را فراهم می‌آورد.

کلید واژه‌ها: خود حفاظتی، پیشگیری، جاسوسی، باورهای مذهبی، اخلاق فردی و حرفه‌ای

مقدمه

حفاظت از اطلاعات، اسناد و مدارک طبقه‌بندی‌شده و جلوگیری از جمع‌آوری اطلاعات و فعالیت‌های پنهان از طریق استخدام یا فریب منابع انسانی توسط سرویس‌های اطلاعاتی دشمن همواره یکی از دغدغه‌های حیاتی دولت‌ها و سازمان‌ها بوده است. به همین جهت جرم جاسوسی، یکی از مصادیق بارز و قدیمی جرائم علیه امنیت ملی محسوب می‌شود، به‌نحوی که در قوانین داخلی کشورها دارای مجازات سنگینی بوده و در برخی از معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند کنوانسیون چهارم لاهه ۱۹۰۷ و کنوانسیون ۱۹۴۹ ژنو مورد توجه جدی قرار گرفته است.

با این حال، دولت‌ها و سازمان‌ها همواره با عملیات جاسوسی در تمام شرایط اعم از جنگ و صلح با هدف‌های مختلف و با بهره‌گیری از روش‌ها و تکنیک‌های مختلف و پیچیده روبرو هستند؛ اگرچه هنوز بزرگ‌ترین موفقیت برای سازمان‌های امنیتی، قرار دادن یا استخدام افرادی به‌عنوان جاسوس (از دید حریف) در ارکان حساس و مهم ساختار قدرت کشور هدف است، اما انفجار اطلاعات و عصر شبکه‌های اجتماعی و فناوری‌های ارتباطاتی، عملیات جاسوسی را با پارادایم جدیدی روبرو ساخته و عملیات ضداطلاعات را با چالش‌های جدیدی مواجهه کرده است. افزون بر این، پیچیده شدن زندگی در عصر جدید، تغییر پارادایمی در سبک زندگی که اغلب ناشی از گسترش فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی است، شکسته شدن مرزهای حاکمیتی و آسان شدن برقراری ارتباط با دنیا، افول اخلاقیات و فزونی حرص و ولع برای متاع دنیا و... به موازات توسعه‌یافتگی تاکتیک‌ها و تکنیک‌های سرویس‌های اطلاعاتی، کارآمدی سازمان‌های حفاظتی را در پیشگیری پایدار از تهدیدات سرویس‌های اطلاعاتی حریف کاهش داده است.

از این رو، دغدغه اصلی این پژوهش این است که چگونه می‌توان پیشگیری پایدار در برابر نفوذ و فعالیت‌های اطلاعاتی سرویس‌های اطلاعاتی حریف ایجاد کرد؟

فرضیه این است که خود حفاظتی مبتنی بر الگوهای ایمان پایه، معرفت محور، فضیلت‌گرا و وظیفه مدار رابطه معناداری با پیشگیری مؤثر و کارآمد نسبت به تهدیدات سرویس‌های اطلاعاتی حریف برای فعالیت‌های اطلاعاتی دارد. به عبارت دیگر، نهادینه شدن مؤلفه‌های ایمانی و باوری، اخلاقی و شناختی خودحفاظتی در افراد و کارکنان سازمان‌ها دو کارکرد اساسی را به دنبال دارد؛ اول جلوگیری از بروز شرایط زمینه‌ای و علّی رفتارهای ضد محرمانگی و جاسوسی. دوم پیشگیری و بازدارندگی پایدار در برابر تکنیک‌ها و تاکتیک‌های مختلف سرویس‌های اطلاعاتی به دلیل وجود عمق معرفتی و بصیرتی و قدرت معنوی در عامل انسانی.

۱- مبانی نظری

۱-۱- پیشینه

پژوهش‌های علمی در زمینه امکان‌سنجی الگوهای خود حفاظتی در پیشگیری از اقدامات ضد محرمانگی جاسوسی بسیار محدود است. از جمله بررسی الگوی خودحفاظتی در پیشگیری از جاسوسی که توسط حیدریان برای ارائه پایان‌نامه کارشناسی ارشد تدوین شده است و کالبدشکافی خودحفاظتی که به صورت کتاب توسط باقری و عابدینی تألیف شد، اما درباره پیشگیری حفاظتی پژوهش‌های زیادی انجام شده است. به عنوان نمونه محمدی نسل (۱۳۸۸) مقاله اصول و مبانی پیشگیری حفاظتی، استرکی و همکاران، (۱۳۹۴) مقاله شیوه‌های پیشگیری وضعی در مقابله با تهدید نرم دشمن، عبدالله‌زاده و نیک خواه (۱۳۹۱) مقاله بررسی نقش پیش‌بینی در پیشگیری حفاظتی را نگاشتند. با این وجود، اگرچه تحقیق حاضر از متون موصوف بهره‌مند شده است، اما نوآوری موضوع این پژوهش امکان‌سنجی مؤلفه‌های اساسی خودحفاظتی در پیشگیری پایدار به کمک اسناد علمی، دینی و پیمایش‌های مرتبط است.

۱-۲- ارکان مفهومی

درک و حصول رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته این پژوهش مستلزم شرح و تبیین مفهومی آن‌ها است. از این رو، چارچوب مفهومی متکفل این بحث است که خودحفاظتی به عنوان متغیر مستقل و رفتارهای ضد محرمانگی یا جاسوسی به عنوان متغیر وابسته و به مثابه یکی از تهدیدات جدی سرویس‌های اطلاعاتی برای دولت‌ها و سازمان‌ها، دارای چه معنایی است و از چه مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی برخوردارند و در عین حال مؤلفه‌های هر یک از دو متغیر موصوف چه نوع ارتباط درونی با هم دارند.

۱-۱-۲- **خودحفاظتی:** خودحفاظتی عبارت است از فرایند درونی عامل انسانی که منجر به کنش و واکنش هوشیارانه، متعهدانه و مسئولانه او در ایفای نقش حفاظتی سازمان‌ها برای صیانت از خود و سازمان شده و حذف و یا کاهش تهدیدات و خطرات ناشی از محرک‌های بیرونی و وسوسه‌های درونی را به دنبال دارد. (باقری و عابدینی، ۱۳۹۰: ۷۰)

۱-۲-۲- **جاسوسی:** جاسوسی در معنای عام تلاشی برای به دست آوردن اطلاعات مهم و طبقه‌بندی شده حریف می‌باشد. در فرهنگ اصطلاحات اطلاعاتی و امنیتی، جاسوسی عبارت از جمع‌آوری پنهانی و غیرقانونی اخبار و اطلاعات و در اختیار بیگانه قرار دادن آن است (بی‌نام، ۱۳۷۶: ۹۲) در تعریف دیگر،

جاسوسی به هرگونه فعالیت پنهانی و غیرقانونی که به‌وسیله کشورها یا سازمان‌های امنیتی طرح‌ریزی و هدایت‌گردد تا به اطلاعات حفاظت‌شده و غیرعلنی دسترسی یابند، اطلاق شده است. (تقوی، ۱۳۸۰: ۷۵) بر اساس قانون مجازات اسلامی «هرکس با هدف برهم زدن امنیت کشور به هر وسیله، اطلاعات طبقه‌بندی‌شده را با پوشش مسئولین نظام یا مأمورین دولت یا به نحو دیگر جمع‌آوری کند، چنانچه بخواهد آن را در اختیار دیگران قرار دهد و موفق به انجام آن شود.» اقدام مجرمانه جاسوسی مرتکب شده است. قانون مجازات اسلامی ماده ۵۰۵ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده در عبارت فوق به‌طور عام است و شامل هر چهار طبقه اطلاعات می‌شود؛ بنابراین، جاسوس نیز به شخصی گفته می‌شود که [به دلایل و انگیزه‌های مختلف] به‌صورت متقلبانه و مخفیانه و به نفع دشمن درصدد تجسس پیرامون اسرار یا تحصیل اطلاعات یا اشیاء یا سایر مدارک و اسناد مربوط به استعداد و توانایی‌های نظامی، اقتصادی و فرهنگی مربوط به یک کشور و انعکاس آن به کشور دشمن باشد و یا توسط سرویس‌های اطلاعاتی یا یک گروه سیاسی مخالف کشور، مأمور به انجام انواع فعالیت‌های پنهانی گردد. (همان، ۷۳-۷۴)

۳-۱-۲- پیشگیری حفاظتی: واژه پیشگیری نیز به معنای جلوگیری، دفع، صیانت و حفظ صحت است و پیشگیری حفاظتی در اصطلاح عبارت است از کلیه اقدام‌ها و تدابیر حفاظتی که با هدف کاهش فرصت‌ها و موقعیت‌های ارتكابی جرم جاسوسی و همچنین به حداقل رسانیدن وسعت و شدت تبعات و پیامدهای نامطلوب تهدیدات جاسوسی دشمن، به مورد اجرا گذاشته می‌شود (صفرآبادی، ۱۳۸۸: ۲۵۱) این تعریف پیشگیری حفاظتی را محدود به موضوع جاسوسی کرده است، درحالی‌که پیشگیری حفاظتی مسائل و موضوعات دیگری را هم در بر می‌گیرد. بر اساس تعریف دیگر پیشگیری حفاظتی عبارت از پیش‌بینی، شناسایی و برآورد عوامل خطر (آسیب‌ها و تهدیدهای حفاظتی) و عوامل حمایتی (فرصت‌ها و قوت‌های حفاظتی) و انجام اقداماتی برای از بین بردن زمینه یا کاهش عوامل خطر و افزایش عوامل حمایتی است. (محمدی نسل، ۱۳۸۸: ۱۱) تعریفی که عبدالله‌زاده و نیک‌خواه ارائه دادند تا حدود زیادی مؤید تعریف دوم است، از نظر آن‌ها پیشگیری مجموعه اقداماتی برای ایمن‌سازی اهداف حفاظتی در برابر تهدیدات و آسیب‌ها و رفع یا کاهش زمینه‌های خطر از طریق ایجاد توانمندی‌های حفاظتی است. (عبدالله‌زاده و نیک‌خواه، ۱۳۹۱: ۲۹)

۳-۱-۳- ابعاد و شاخص‌های خودحفاظتی

موضوع خود حفاظتی استعدادها و ظرفیت‌های درونی انسان است و هدف آن نیز مدیریت بر این استعدادها و ظرفیت‌های درونی برای مصونیت بخشی در مواجهه با آسیب‌ها و تهدیدات مختلف ازجمله

سرویس‌های اطلاعاتی حریف می‌باشد. از این رو، مهم‌ترین ابعاد خودحفاظتی، عبارت از سه عنصر ایمان و باورها، اخلاق و عواطف و آگاهی و شناخت است. تمام تصمیمات، موضع‌گیری‌ها و به‌طور کلی رفتارهای انسان تابع این عناصر است.

۱-۱-۳- ایمان و باورها

«باورها یا عقیده‌ها، اندیشه‌هایی هستند که فرد به درستی و حقانیت آن‌ها اعتقاد دارد.» (پارسا، ۱۳۸۳: ۳۱۲) اما ایمان فراتر از باور و عقیده است چنانچه استاد شهید مطهری (ره) می‌گوید: «ایمان» علم و معرفت یقینی توأم با تسلیم و خضوع در برابر حق است. در این نگاه معرفت (همان اعتقاد) یکی از ارکان ایمان است. بالاین حال، بعد ایمانی و باوری خودحفاظتی یکی از مهم‌ترین ابعاد وجودی انسان محسوب می‌شود که تصمیمات و اقدامات انسان ریشه در شناخت و نوع و نحوه ادراکات او دارد. هر چه درجه ایمان و عبودیت فرد بیشتر باشد صلابت او نیز در برابر موانع و بن‌بست‌ها بیشتر شده و عنایت خداوند راه‌گشای او خواهد بود و در نتیجه به همان میزان خودحفاظتی فرد افزون می‌گردد. (نقی‌پور، ۱۳۷۶: ۹۳) مهم‌ترین مؤلفه‌های ایمان و باورهایی که می‌توانند بیشترین نقش را در خودحفاظتی داشته باشند، دودسته‌اند:

الف) ایمان و باورهای مذهبی

بر اساس آموزه‌های دینی، ایمان مذهبی کلیدی‌ترین و نافذترین نقش را در کنترل رفتارهای انسان دارد. به تعبیر شهید مطهری «تنها ایمان مذهبی قادر است انسان را به صورت یک «مؤمن» واقعی درآورد؛ هم خودخواهی و خودپرستی را تحت‌الشعاع ایمان و عقیده و مسلک قرار دهد و هم نوعی «تعبد» و «تسلیم» در فرد ایجاد کند، به طوری که انسان در کوچک‌ترین مسئله‌ای که مکتب عرضه می‌دارد به خود تردید راه ندهد. گرایش‌های ایمانی و مذهبی موجب آن است که انسان تلاش‌هایی علی‌رغم گرایش‌های طبیعی فردی انجام دهد و احیاناً هستی و حیثیت خود را در راه ایمان خویش فدا سازد.» (مطهری، ۱۳۹۴: ۳۳) بالاین حال، ایمان مذهبی نقش تعیین‌کننده‌ای در رفتارهای فردی و سازمانی افراد می‌تواند داشته باشد. حضرت امام خمینی (ره) فرمودند: «اگر جنبه ایمان مردم تقویت شد همه امور به راحتی انجام می‌شود» (امام خمینی، ۱۳۷۸: ۶۹) ایمان مبتنی بر دین دارای شاخص‌های متعددی است که مهم‌ترین آن‌ها توحید و معاد باوری است.

یک) توحید باوری: توحید باوری در اندیشه‌های اسلامی شامل توحید ذات، توحید صفات، توحید افعال و توحید در عبادت است. هریک از این‌ها نیز دارای شعبه‌هایی است، چنانچه توحید افعالی دربرگیرنده توحید

در خالقیت، توحید در ربوبیت و توحید در تقنین است. (سبحانی، ۱۳۸۳، ج ۲:۲ و ۱۸۱) حاصل توحید باوری، جهان‌بینی توحیدی است و کسی که به‌واقع چنین جهان‌بینی دارد همه‌چیز عالم را در ید قدرت خداوند متعال می‌بیند و دایره محاسبات افراد را از دنیای مادی و ظواهر دنیوی به ورای ماده و باطن و حقیقت امور گسترش می‌دهد. همچنین از اشتباه محاسباتی که ممکن است از ناحیه جهان‌بینی غیرتوحیدی بر انسان عارض شود، مصون می‌باشد.

بر اساس جهان‌بینی الهی رازقیت اعم از مادی و معنوی از آن پروردگار است که به هر کس بخواهد می‌دهد. خدا ناظری و خدا حاضری نیز از ارکان اساسی آن محسوب می‌شود؛ هیچ چیز از نظارت الهی بیرون نیست. از آثار جهان‌بینی الهی و ایمان به توحید با همه ابعاد و شاخص‌هایش، هدف‌دار و معنادار شدن نگرش فرد به همه هستی و زندگی، تسلیم و رضا به مقدرات الهی، تلاش برای کسب رضایت خداوند و توکل به معنای اعتماد و تکیه بر قدرت او در همه امور زندگی است. حالت رضا به مقدرات، زمانی حاصل می‌شود که فرد باور داشته باشد همه رویدادهای جهان منوط به اذن خداوند و توانی است که او به اسباب و علل افاضه می‌کند. (کهف: ۳۹؛ اسراء: ۲۰) از دیگر آثار توحید باوری این است که باورمندان به آن از قدرت تحمل زیادی در مصائب و مشکلات برخوردار می‌شوند.

بنابراین، وقتی انسان متدین ایمان و اعتقاد دارد که خدای متعال از رگ گردن به او نزدیک‌تر است (ق/ ۱۶) و اگر از او چیزی بخواهد دعایش مستجاب خواهد شد (بقره/ ۱۸۶) و به آنچه می‌کنید آگاه است (مجادله/ ۱۵) و اعمال خوب و بد را محاسبه می‌کند (زلزال/ ۸/۷) و اجر و پاداش نیکوکاران را ضایع نمی‌سازد (توبه / ۱۲۰) و این‌که لشکریان زمین و آسمان از آن اوست، او دانا، آگاه و خبیر و حکیم است (فتح/ ۴) و احساس می‌کند که به یک نیرویی که مافوق آن نیرویی وجود ندارد تکیه دارد؛ و از هیچ قدرت و مقامی جز او ترس و هراس ندارد (احزاب/ ۳۹) و سرزنش هیچ‌کس دیگر تأثیری بر او نمی‌گذارد (مائده/ ۵۴) و... امنیت و آرامش واقعی بر وجود آن‌ها حکم‌فرما خواهد شد (انعام/ ۸۲) و بدین ترتیب زمینه آسیب و بستر نفوذ شیاطین درونی و بیرونی مسدود می‌گردد.

دو) معاد و آخرت باوری: بر اساس احادیث معصومین علیهم‌السلام و نظرات محققان اسلامی و روانشناسان اجتماعی ریشه بسیاری از انحرافات، مفاسد و بزه‌کاری‌های اجتماع، ناشی از بی‌اعتقادی به معاد و مجازات اخروی است. این در حالی است که اعتقاد به زندگی پس از مرگ آثار فردی و اجتماعی زیادی را به دنبال دارد. عقیده به معاد به حیات دنیوی معنی و احساس مسئولیت را در انسان بارور و حس درستکاری و وظیفه‌شناسی را در آدمی پرورش می‌دهد. یاد قیامت و اعتقاد به پاداش و کیفر الهی نیروی بازدارندگی را

در انسان ایجاد می‌کند و باعث دوری انسان از انحرافات اخلاقی، اجتماعی و لابی‌گری می‌گردد. (پناهی، ۱۳۸۹: ۷۷ - ۹۶)

ب) باورهای ملی

باورهای ملی شکل‌دهنده هویت ملی است و هویت ملی هر ملت، مجموعه فرهنگ‌ها، باورها، خواست‌ها، آرزوها و رفتارهای اوست. (امام خامنه‌ای مدظله العالی، ۱۳۸۵/۸/۱۸) در حقیقت هویت شناختن و شناساندن است؛ شناخت خود در ارتباط با چیزی و شناساندن خود بر اساس آن چیز به دیگران (افتخاری، ۱۳۸۳: ۱۰۳) این خویش‌شناسی اغلب بر اساس سرزمین، نژاد، تاریخ، مذهب یا خانواده می‌باشد. هویت در هر سطحی در مقابل غیر مطرح می‌شود و مهم‌ترین کارکرد آن ایجاد همبستگی و همانندی است. هویت ملی ابعاد مختلفی دارد؛ هویت ملی در بُعد سیاسی، به معنای این است که افراد آن جامعه خود را از لحاظ قانونی و روانی عضو نظام سیاسی آن جامعه بدانند و به جهت پیوندهای ارزشی و منفعتی از نظام سیاسی مستقر حمایت و دفاع کنند. بُعد اجتماعی هویت ملی نشان‌دهنده تعلق شخص به یک محیط اجتماعی با هنجارهای خاص آن است. بُعد تاریخی هویت ملی نیز آگاهی مشترک افراد یک جامعه از گذشته تاریخی و احساس دل‌بستگی به آن می‌باشد و این احساس تاریخی پیونددهنده نسل‌های مختلف به یکدیگر است که مانع جدا شدن یک نسل از تاریخش می‌شود (زهیری، ۱۳۸۱: ۲۰۱)

۲-۱-۳- اخلاق و ملکات نفسانی

اخلاق و ملکات نفسانی دومین رکن یا مؤلفه خود حفاظتی است. از نظر علماء و دانشمندان اسلامی اخلاق یکی از ارکان سه‌گانه (اعتقادات، اخلاق و احکام) دین اسلام می‌باشد. (طباطبایی، ۱۳۸۰: ۹-۱۰) و در زمره حکمت عملی محسوب می‌شود. اخلاق «مجموعه‌ای از قواعد و هنجارهایی است که کردار انسان را راهنمایی و مهار می‌کند.» (شایان مهر، ۱۳۷۹: ۴۶) در فرهنگ دینی، رکن اساسی اخلاق اسلامی تقواست و بدون آن، اخلاق و ایمان مفهومی ندارد. همان‌طور که حضرت علی علیه‌السلام فرمودند: «التَّقْوَى رَئِيسُ الْأَخْلَاقِ» (شرح غررالحکم، ج ۱، ص ۱۹۴) وجود اخلاق و تقوا از حیث فردی و جمعی نقش بازدارندگی و

۱- امام خمینی (ره) با سندیت قرار دادن یکی از روایات در کتاب «چهل حدیث» علوم را در سه بخش کلی آیه محکمه (علوم عقلیه و عقاید حقه معارف اسلامی) فریضه عادل (علم اخلاق و تصفیه قلوب) و سنه قائمه (علم ظاهر و علوم آداب قالبیه) می‌داند و سپس متکفل هر یک از این دانش‌ها را نیز بر می‌شمارد. (خمینی، ۱۳۶۸: ۳۲۶)

پیشگیرانه قوی دارد، درحالی‌که نبود آن برای بشر خطرناک (صحیفه نور، ج ۴: ۲۵۴) و مضر برای کشور و مصالح ملی (امام خامنه‌ای، مدظله العالی، ۱۳۸۳/۸/۱۰) است. با این حال، اخلاق فردی، جمعی و حرفه‌ای جایگاه خاصی در خودحفاظتی دارد.

الف) اخلاق فردی و جمعی: اخلاق فردی، توصیه‌هایی در جهت کسب فضایل و طرد رذایل با هدف اصلاح فرد می‌باشد. در این چارچوب ارتباط فرد با دیگران و جامعه کمتر مدنظر است. درحالی‌که اخلاق جمعی ناظر بر بایدها و نبایدهایی با هدف اصلاح جامعه می‌باشد که در این راستا، ارتباط فرد با دیگران به‌عنوان جامعه، ارتباط وی با دیگر کارگزاران نظام، روابط فرد به‌عنوان حاکم یا کارگزار یا نخبه موردتوجه هست. (شریعتی، ۱۳۸۲: ۱۳۲) با این حال، تقوای فردی زیرساخت تقوای جمعی است. اخلاق فردی، فرد را از درون نسبت به وسوسه‌ها و محرک‌های بیرونی و درونی مصون نگه می‌دارد. صداقت، رازداری، وفای به عهد، امانت‌داری، عزتمندی، صبر و بردباری، انصاف، اعتدال و... شاخص‌های اخلاقی است که نقش مؤثری در رفتارهای فردی و اجتماعی دارد.

ب) اخلاق حرفه‌ای: یکی از تعاریف اخلاق حرفه‌ای به معنای «مسئولیت اخلاقی فرد از منظر شغل است. هر شغلی به اقتضای حرفه، مسئولیت‌های اخلاقی ویژه‌ای می‌آفریند. اخلاق در این مفهوم به شغل وابسته است که برحسب تنوع مشاغل، اخلاقیات ویژه را می‌توان تعریف کرد؛ اخلاق پزشکان، اخلاق معلمان، اخلاق مدیران، اخلاق سرپرستان، اخلاق وکلا، اخلاق قضات، اخلاق محققان، اخلاق خبرنگاران، اخلاق تجار و...» (فرامرزی قراملکی، ۱۳۸۶، ۱۰۲) بنابراین هنگامی که اخلاق با صفت‌های مزبور همراه می‌شود، به معنای ارزش‌های اخلاقی (بایدونبایدهای اخلاقی)، ملزومات و ضرورت‌های آن حرفه‌ای است که در اثربخشی و کارآمدی آن نقش اساسی ایفا می‌کند.

در مجموع، اصول و ویژگی‌های حاکم بر اخلاق فردی، جمعی و حرفه‌ای، مبنای مستحکمی برای الگوهای خودحفاظتی فضیلت‌گرا و وظیفه‌محور است. نتیجه انسان متخلق به اخلاق و معنویت، استعنا و اقتدار در همه ابعاد است و در صورتی که انسان مهذب نباشد، زوال، سقوط و تباهی^۱ در انتظار او و جامعه است. این موضوع به خوبی در حدیث هفتم از کتاب چهل حدیث امام خمینی (ره) در باب قوه غضبیه منعکس شده است. در آنجا که می‌فرمایند: حدّ اعتدال این قوه باعث فوایدی چون دفع مودیات و مضرات از جامعه و شخص، جهاد با دشمنان دین و حفظ جان و مال و ناموس بشر، رفع مفسدات نظام عاقله و نظام

۱- «تمام فسادها و جنگ‌ها و ظلم‌ها و تعدی‌ها و تجاوزها، اساسش "حب نفس" است... شعبه‌هایی از این حب نفس و مظاهری که دارد... بشر را به تباهی کشیده و می‌کشد.» (صحیفه امام، ج ۱۶، ص ۴۵۸)

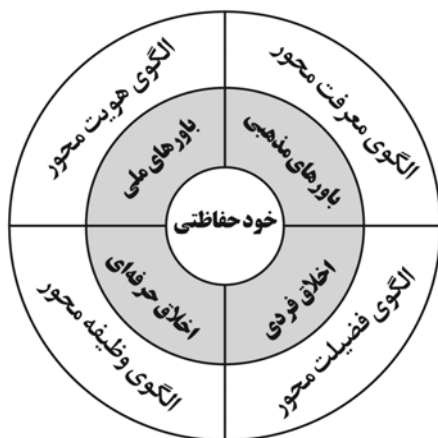
جامعه و مدینه فاضله، سدّ ثغور و حدود مملکت و حفظ نظام ملّت و بقای قومیت، نگهبانی از تهاجم اشرار به مدینه فاضله، جهاد با دشمنان انسانیت و دیانت، اجرای حدود و تعزیرات و سیاست‌های الهی جهاد با نفس می‌شود. از طرف دیگر، سستی و تفریط در قوه غضبیه نیز آسیب‌های اجتماعی زیادی نیز همچون سستی در امر به معروف و نهی از منکر، جلوگیری نکردن از ظلم ستمکاران، قلّت ثبات و فرار از جنگ و فرونشستن اقدام در مواقع ضرورت و تن در دادن به ننگ و ذلّت و مسکنت را به همراه دارد. به همین جهت ایشان اصرار و تأکید دارند: «ما تا اصلاح نکنیم خودمان راه نمی‌توانیم کشور خودمان را اصلاح کنیم.»^۱ (امام خمینی (ره) ج ۱۶: ۱۳۷۸، ۱۴) رهبر معظم انقلاب نیز تصریح دارند که: «آنچه ما را قوی می‌کند، تقواست؛ آنچه ما را آسیب‌ناپذیر می‌کند، تقواست؛ آنچه ما را به ادامه این راه تا رسیدن به اهداف عالی امیدوار می‌کند، تقواست.» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۳/۱۴) اگر درون خودمان را مستحکم نکنیم، اگر پایه‌های تقوا را در دل و در جان خودمان و به تبع آن‌ها در اعمال خودمان مستحکم نکنیم، هر عقیده‌ای که داشته باشیم، هر سیاستی را که قبول داشته باشیم، نخواهیم توانست آن را به درستی محقق کنیم. (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۵/۲۵)

۱-۴- الگوهای خودحفاظتی

خودحفاظتی با توجه به ابعاد و شاخص‌های آن قابلیت دسته‌بندی در چهار الگوی معرفت محور، فضیلت محور، هویت محور و وظیفه محور را دارد. الگوی معرفت محور ناظر به بعد ایمانی- باوری و آگاهی- شناختی خود حفاظتی است. نگرش ناشی از چنین معرفت‌هایی، نگاه، طرز تلقی، موضع‌گیری، تصمیم‌گیری فردی و سازمانی و الگوهای رفتاری فرد را نسبت به همه شئون زندگی و نحوه مواجهه با خودی و غیرخودی و دوست و دشمن تغییر، حفظ، تثبیت یا ارتقاء خواهد داد. الگوی فضیلت محور اشعار به بُعد و شاخص‌های اخلاقی و عاطفی خود حفاظتی دارد. این الگو مبتنی بر میزان رشد و شکوفایی ارزش‌های والای انسانی و فضایل اخلاقی فرد است که آثاری مانند تعهد و وفای به عهد، خود نگهداری و خویش‌داری، عزت و کرامت نفس، رازداری، رازپوشی و حفظ اسرار و درستی و صداقت را به همراه دارد. الگوی وظیفه محور، دلالت بر بُعد اخلاق حرفه‌ای خودحفاظتی دارد. بر اساس این الگو فرد نسبت به وظایف محوله آگاهی و آشنایی داشته، در چارچوب آن عمل کرده و از آن حراست به عمل می‌آورد و در

۱- در فرازی دیگر می‌فرمایند: «تا تزکیه در رده‌های بالا حاصل نشود و تصفیه در رده‌های بالا حاصل نشود این مملکت و همه ممالکی که هستند، اصلاح نخواهند شد...» (صحیفه نور ج ۱۴: ۲۵۵)

قبال آن خود را مسئول و پاسخ‌گو می‌داند. الگوی هویت محور ناظر بر بُعد باورهای ملی است. این الگو برخوردار از مجموعه ویژگی‌هایی است که به افراد در سازمان حس وفاداری و هویت مشترک بخشیده و حیات جمعی و سازمانی آنان را در یک‌جهت واحد معنادار و هدفمند می‌سازد.

شکل (۱): ابعاد و الگوهای خود حفاظتی

اگرچه ابعاد و در نتیجه الگوهای خودحفاظتی از حیث نظری از هم تفکیک شده است، ولی در عمل این ابعاد و مؤلفه‌ها دارای رابطه معناداری با یکدیگر هستند و در یک رابطه اندام‌وار بر رفتار حفاظتی و متقابلاً رفتار حفاظتی بر ابعاد و مؤلفه‌های آن تأثیر گذارند. بر اساس متون دینی شناخت‌ها و اعتقادات تأثیر بر اخلاق داشته و در عین حال اخلاق نیز بر باورها و اعتقادات تأثیر می‌گذارد. از سوی دیگر اخلاقیات و اعتقادات تأثیرگذار بر رفتارها هستند. چنانچه شهید مطهری (ره) در این رابطه می‌گوید: «تقوا موجب می‌شود احساسات و تمایلات و شهوات کنترل و عقل عملی بتواند فعالیت طبیعی خود در تشخیص خوب و بد و تصمیم‌گیری انجام دهد» (مطهری (ره)، ۱۳۶۸: ۵۱) به اعتقاد علامه طباطبایی (ره) اگر انسان به هر اسباب و عللی ایمان را فرو نهد، در اثر آن، خُلق مناسب آن را نیز از دست خواهد داد (طباطبایی، ۱۳۹۶: ق: ۹۰-۸۸) همچنین ایشان معتقدند که اخلاق در ضمانت ایمان است و ایمان ضامن و پشتوانه آن محسوب می‌شود: «درواقع، اخلاق فاضله، اگر بخواهد ثابت و پابرجا بماند، ضامنی لازم دارد که آن را حفاظت کند و آن چیز غیر از توحید نیست. واضح است که اگر اعتقاد به معاد در بین مردم نباشد، آنچه افراد بشر را از پیروی هوی و هوس باز دارد و جلوی لذات طبیعی را بگیرد، نیز وجود نخواهد داشت» (همان: ۳۳۴) از طرف دیگر

ایمان نیز به وسیله اخلاق کریمه حفظ می‌گردد و بقا و پایداری ایمان مرهون اخلاق است. علامه می‌فرماید: «توحید اصلی است که درخت سعادت آدمی را رشد داده و شاخ و برگ اخلاق کریمه را در آن شاخه‌ها بارور ساخته و جامعه بشریت را از میوه‌های آن بهره‌مند می‌سازد» (المیزان، ج ۱۱، ص ۲۲۴).

از سوی دیگر رفتارها نیز بر اخلاق تأثیرگذار است. اعمال عبادی یا سیاسی عبادی مندرج در فقه و فقه سیاسی بعضاً دارای اهدافی اخلاقی است. فلسفه این عبادات خودسازی و جامعه سازی و پرورش فضایل اخلاقی است. فلسفه نماز، بازداری از صفات زشت و آراستگی به صفات نیک است «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ» (عنکبوت: ۴۵). فلسفه زکات و انفاقات مالی، تطهیر و تزکیه اخلاقی است (توبه: ۱۰۳). فلسفه حج (بقره: ۱۹۷) تمرین نفس برای تحمل سختی‌ها، فاصله‌گیری از زخارف دنیوی، ایجاد روحیه عطوفت و همدردی با دیگران و کسب ملکه تقوا است (شریعتمدار، ۱۳۸۰: ۸۹). به همین ترتیب «امر به معروف و نهی از منکر» و «تولی و تبری» دارای بازتاب‌هایی در اخلاق سیاسی مسلمانان است. (برزگر، ۱۳۸۹: ۲۳) ارتباط و تأثیر متقابل اخلاقیات، باورها و رفتارها را می‌توان در نظریات روانشناسی نیز ملاحظه نمود؛ چنانچه پیازه بر این اعتقاد است که عاطفه (گرایش) جنبه انرژی دهنده‌گی دارد و همچون موتور و محرک شناخت (بینش) و نهایتاً رفتار می‌باشد. در مقابل، آگاهی و شناخت هم تأثیر بسزایی در تکوین عاطفه دارند، زیرا محبت و علاقه جز پس از معرفت و ادراک قابل‌تصور نمی‌باشد. به هر میزان شناخت و معرفت انسان نسبت به موضوعی افزایش یابد، عواطف که محور، هسته مرکزی برای آن موضوع است، رو به‌شدت و فزونی می‌رود (منصور و دادستان، ۱۳۷۴: ۱۴۷).

۱-۵- ارکان علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر رفتارهای ضدمجرمانگی جاسوسی

از تعاریف جاسوسی نتیجه گرفته می‌شود که جاسوسی یک رفتار یا عمل مجرمانه است. مخفی، پنهان و تحت پوشش صورت می‌گیرد، هدایت‌شده توسط عامل خارجی است و عامل جاسوسی با انگیزه‌ها و زمینه‌های مختلفی به این عمل مرتکب می‌شود؛ بنابراین مهم‌ترین رکن جاسوسی محتوای عمل است که شامل انگیزه‌ها، اهداف و شرایط زمینه‌ای و عوامل مداخله‌گر می‌شود.

۱-۱-۵- انگیزه‌ها

منظور از انگیزه‌ها، آن دسته از محرک‌های درونی و بیرونی است که افراد را به اقدام جاسوسی علیه سازمان، گروه یا کشور خود متمایل می‌سازد. این محرک‌ها یا خود موجب متمایل شدن فرد به عامل خارجی برای ارائه اطلاعات طبقه‌بندی‌شده می‌شود (جاسوسی داوطلبانه) یا عامل خارجی (اعم از

سرویس‌های اطلاعاتی و گروه‌ها و باندهای سیاسی) با توسل به آن‌ها، افراد موردنظر آن‌ها را برای جمع‌آوری اسرار (اطلاعات حساس، طبقه‌بندی‌شده و حیاتی) هدایت و استخدام می‌کنند یا فرد بر اثر این محرک‌ها به‌صورت ناخواسته و از روی سهل‌انگاری، غفلت و بی‌توجهی به مقررات، اسراری را افشا و در دسترس دشمن قرار می‌دهد (جاسوسی ناآگاهانه). در هر صورت علل و انگیزه‌ها نقش بنیادی در عمل ضد محرمانگی و جاسوسی دارد. انگیزه‌هایی که دارای محرک درونی است، نقش اساسی‌تری نسبت به انگیزه‌هایی که از منشأ بیرونی برخوردارند، دارند؛ بنابراین انگیزه‌های اولیه در حکم ریشه‌ها و علل جاسوسی محسوب می‌شود درحالی‌که انگیزه‌های بیرونی به‌مثابه زمینه‌ها و شرایط جاسوسی به شمار می‌آیند.

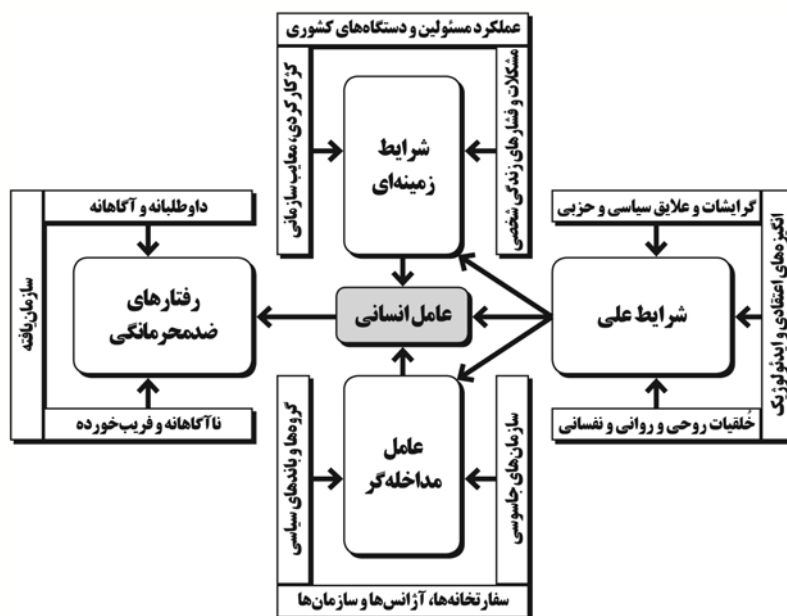
الف) انگیزه‌های درونی به‌مثابه ریشه‌ها و علل جاسوسی: انگیزه‌های درونی عموماً شامل سه عنصر اعتقادی، گرایشی، خلّیات روحی و روانی و نفسانی افراد می‌شود. ضعف باورهای دینی، ملی، اعتقاد به ایدئولوژی مخالف، گرایش به جریان یا گروه سیاسی، فساد اخلاقی، قدرت‌طلبی، دنیاگرایی، جاه‌طلبی، طمع‌ورزی، خودخواهی، کم‌بینی و کمبود شخصیتی، هواهای نفسانی، کینه‌ورزی، حس ماجراجویی، شهرت‌طلبی، عدم تحمل فشارهای روانی و... مواردی هستند که می‌توانند انگیزه‌های جاسوسی را فراهم سازند. در خصوص دسته اول گفته می‌شود که هیچ جاسوسی در مقایسه با عاملی که دارای انگیزه‌های عقیدتی باشد به‌طور بالقوه چندان سودمند نیست. در بعضی از جاسوسان انگیزه آن‌ها برای جاسوسی به مسائل روانی و شخصیتی او باز می‌گردد، فرد در نتیجه همکاری با سرویس اطلاعاتی، احساس قدرت و هیجان نموده، کمبودها و نیازهای روانی خود را پوشش می‌دهد و از این طریق به رضایت می‌رسد.

ب) محرک‌های بیرونی به‌مثابه زمینه‌های جاسوسی: محرک‌های بیرونی در ایجاد انگیزه برای جاسوسی متعدد است و می‌توان آن‌ها را به سه دسته تقسیم کرد: دسته اول شرایطی است که برای افراد پیش می‌آید و در جامعه فراگیر شده است. نیازهای مالی و مشکلات معیشتی، درمان بیماری صعب‌العلاج خود یا بستگان نزدیک، سفرهای خارجی و... از جمله مواردی است که برای افراد پیش می‌آید و سرویس‌های اطلاعاتی با توجه به موقعیت فرد، برنامه‌های نفوذ و بهره‌برداری از آن را در دستور کار قرار می‌دهند. از سوی دیگر وجود یا رواج فساد اخلاقی و اداری در جامعه، وجود احساس بی‌عدالتی، غلبه فضای تکاثر اموال، رفاه طلبی، لذت طلبی و افزایش دل‌بستگی به مادیات، گسترش فقر در جامعه از جمله زمینه‌های اجتماعی هستند که با تضعیف بنیان‌های اخلاقی، اعتقادی و هویتی جامعه شرایط بهره‌برداری و نفوذ سرویس‌های اطلاعاتی را فراهم می‌سازند. دسته دوم ناشی از معایب و نواقص سیستمی و سازمانی است که افراد در آن عضو هستند. بی‌عدالتی، تبعیض، اجحاف و نارضایتی از جمله مسائلی هستند که وجود آن‌ها در سازمان متبوع می‌تواند انگیزه‌ای برای همکاری با سرویس‌های اطلاعاتی حریف باشد. دسته سوم از زمینه‌ها به موانع و مشکلاتی

برمی‌گردد که فرد علت آن‌ها را از ناحیه نظام سیاسی، دستگاه‌ها و کارگزاران کشور متبوعش می‌بیند. در چنین حالتی افراد متضرر و ناراضی به‌صورت واکنشی و داوطلبانه و یا در صورت پیشنهاد از سوی سرویس‌های اطلاعاتی کشور بیگانه، حاضر به همکاری با آن‌ها و ارائه اطلاعات می‌شوند.

۲-۱-۵- سرویس‌های اطلاعاتی بیگانه به‌مثابه عوامل مداخله‌گر

سازمان‌های امنیتی تحت عناوین مختلف آژانس، سرویس‌های اطلاعاتی و سازمان‌های جاسوسی، بازیگر فعال و هدایت‌گر عملیات جاسوسی هستند که با عامل‌گیری یا نفوذ اطلاعات موردنیاز خود را به دست می‌آورند. سازمان‌های جاسوسی و اطلاعاتی از یک ساختار، سازمان، سیاست، اهداف و روش‌های واحدی برای جاسوسی برخوردار نیستند. روش‌ها و تکنیک‌های جاسوسی و عامل‌گیری نیز به‌تناسب مدرن شدن ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطاتی همواره در حال تحول است. با این حال، زمینه‌های اصلی جاسوسی این سازمان‌ها، همان چیزهایی هستند که در بالا ذکر شد. به‌عنوان نمونه سازمان‌های جاسوسی با استفاده از نقاط ضعف افراد (مادی، عشقی، عاطفی، جنسی، روانی، حب مقام، اعتیاد، ماجراجویی، احساس پوچی و...) دست به عامل‌گیری زده و اهداف اطلاعاتی خود را دنبال می‌کنند.

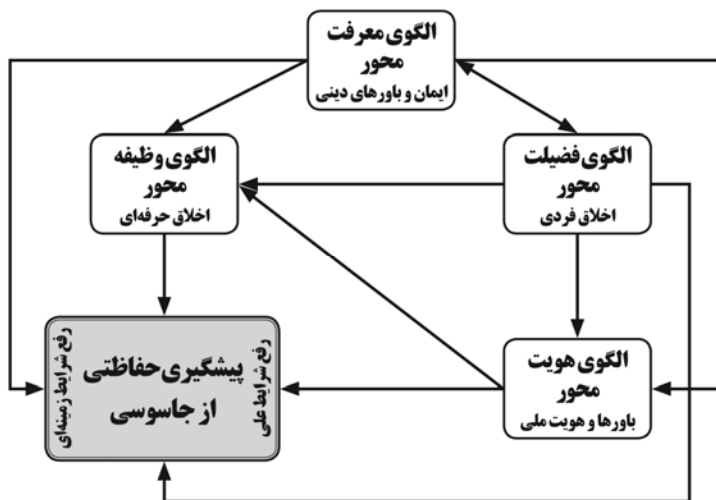

شکل (۲): شرایط علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر در برانگیختن جاسوسی

۱-۶- الگوی مفهومی تأثیر ابعاد و الگوهای خودحفاظتی در پیشگیری جاسوسی

الگوهای خود حفاظتی به صورت کلی در دو سطح، توانایی پیشگیری دارند. در سطح سلبی و خویشتن‌داری که مبتنی بر درونی نمودن موانع با محوریت تقوا است، زیرا بر اساس گفتمان اسلامی جریان یافتن اخلاق و تقوا در معادلات امنیتی منجر به اصلاح رفتار می‌شود و از این ناحیه، نوعی بازدارندگی پدید می‌آید که از آن تمام افراد می‌توانند بهره‌مند شوند. در سطح ایجابی تربیت و مسئولیت‌پذیری اصل می‌باشد. بر اساس آموزه‌های اسلامی از جمله امر به معروف و نهی از منکر، اصل **كُلُّكُمْ رَاعٍ و كَلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ** و... مقولاتی هستند که پیشگیری سخت افزارانه و قدرت محور را به مقوله‌ای نرم افزارانه و مسئولیت محور تبدیل می‌نمایند. به طور اصولی، تربیت و در نتیجه مسئولیت‌پذیری را می‌توان رکن اصلی راهبردهای اسلامی برای فعال‌سازی منابع قدرت نرم در جامعه اسلامی ارزیابی نمود؛ زیرا ایمان مقوله‌ای اعتقادی، استدلالی و عملی است که بدون تربیت محقق نمی‌شود. از رهگذر این نوع پیشگیری، بنیان مرصوص در فرد ایجاد می‌شود که دارای استحکام درونی، استواری و پایداری در برابر هر نوع نفوذپذیری و تأثیرپذیری در برابر انگیزه‌های درونی و محرک‌های بیرونی برای عمل جاسوسی است.

ابعاد ایمانی، شناختی، اخلاقی، هویتی و وظیفه محور در واقع ماهیت محافظ سیستم را دارند؛ یعنی مجموعه تمهیداتی را شامل می‌شود که با هدف صیانت از کل و یا بخشی از عناصر سیستم طراحی شده‌اند. همان‌طور که کار ویژه اصلی محافظ‌ها، پیشگیری و مهار است، الگوهای چهارگانه خودحفاظتی ابعاد و شاخص‌های آن‌ها نیز دقیقاً چنین کار ویژه‌هایی دارند. در سطح پیشگیری، محافظ به اعلام بد کارکردی برخی از عناصر که می‌توانند بر عملکرد، ایجاد اختلال نمایند، اقدام می‌نمایند و به‌طور معمول به صورت هشدار عمل می‌کنند. از سوی دیگر در این سطح عوامل مختلف زمینه‌ای و علی در برانگیختن و عامل‌گیری برای جاسوسی رفع می‌شوند. در سطح مهار، وقتی تهدید فعلیت یافت، محافظ‌ها برای صیانت از سیستم به کمک می‌آیند. (افتخاری، ۱۳۹۰، ۱۰۲) در مهار مؤثر یا کامل که دربرگیرنده همه ابعاد، شاخص‌ها و الگوهای خود حفاظتی است تهدید سازمان‌های امنیتی و جاسوسی دفع می‌شود. در مهار ناقص که ابعاد، شاخص‌ها و الگوهای خودحفاظتی به صورت ناقص در فرد وجود دارد، تهدید با تقبل هزینه زیاد دفع می‌شود و در مهار حداقلی که فرد به صورت حداقلی ابعاد، شاخص‌ها و الگوهای خودحفاظتی را دارد، تهدید امکان تعرض به کار ویژه عنصر را می‌یابد اما در سطح کارکردی عنصر همچنان باقی می‌ماند.

شکل (۳): مدل مفهومی تأثیر ابعاد خودحفاظتی در پیشگیری پایدار حفاظتی

۲- یافته‌های علمی

حیدریان در پیمایش میدانی (۱۳۹۳) نشان داد که ابعاد ایمانی، شناختی، اخلاقی و وظیفه‌ای به همراه شاخص‌هایش رابطه معناداری با پیشگیری حفاظتی از تهدیدات سازمان‌های امنیتی و جاسوسی دارد.

جدول (۱): بعد ایمانی و اعتقادی

میانگین	شاخص	بعد
۴,۹	اعتقاد به توحید (ذاتی، افعالی، صفات و...)	اعتقاد و ایمان مذهبی
۴,۹	اعتقاد به روز جزا	
۴,۸	امانت الهی بودن فرصت‌ها	
۴,۹	خدا ناظری و خدا حاضری	
۴,۶	رزاقیت خداوند	
۴,۶	تولی و تبری	
۴,۷	اصل ولایت‌فقیه	
۴,۶	ایرانی بودن و سربلندی ایران	باور ملی و اصول و ارزش‌های نظام
۴,۵	قانون اساسی	
۴,۸	اهداف و ارزش‌های نظام	
۴,۸	حقانیت و کارآمدی نظام	

جدول (۲): بعد شناختی

میانگین	شاخص	بعد
۴,۵	شناخت سازمان‌های جاسوسی، حوزه نفوذ و کارکردها	شناخت جاسوسی و شگردهای آن
۴,۵	شناخت اهداف و سرویس‌ها جاسوسی	
۴,۳	شناخت به روز شگردها و ابزارها	
۴,۲	شناخت خاطرات و تجربیات	
۴,۳	خسارت جاسوسی بر کل کشور و سرمایه‌های ملی	شناخت پیامدهای جاسوسی
۴,۳	خسارت بر جامعه	
۴,۵	خسارت وارده بر خود و خانواده	
۴,۳	قوانین و مقررات حفاظتی و ضد جاسوسی	آشنایی با دانش حفاظتی
۴,۵	روش‌های صحیح حفاظت گفتار، اسناد و مدارک	
۴,۴	نحوه مقابله و خنثی‌سازی اقدامات جاسوسی	
۴,۳	نحوه استفاده از ابزارهای ارتباطات نوین	
۴,۳	برخورداری از قدرت تحلیل اطلاعات	
۴,۳	قوانین مجازات اسلامی پیرامون جرم جاسوسی	شناخت قوانین جرائم جاسوسی
۴,۳	قوانین مجازات نیروهای مسلح پیرامون جرم جاسوسی	

جدول (۳): بعد فضیلت اخلاقی

میانگین	شاخص	بعد
۴,۵	راست‌گویی. صداقت پیشگی	اخلاق فردی
۴,۶	عزت و کرامت نفس	
۴,۵	روحیه امانت‌داری	
۴,۵	رازدار و حافظ اسرار	
۴,۴	تقوا و پرهیزکاری	
۴,۴	قناعت‌پیشگی و دوری از دنیاپرستی	

جدول (۴): بعد وظیفه‌ای

میانگین	شاخص	بعد
۴,۳	عمق یافتن اخلاق حرفه‌ای	اخلاق سازمانی
۴,۴	احساس تعلق و وفاداری	
۴,۴	تعهد و مسئولیت‌پذیری	
۴,۱	احساس رضایت	
۴,۲	اعتماد متقابل مدیر و کارکنان	
۴,۳	وجود عدالت و نبود تبعیض	

۳- بحث و نتیجه‌گیری

به اعتقاد کارشناسان، عصر انفجار اطلاعات و انقلاب ارتباطات پارادایم‌های سازمان‌های حفاظتی را دست‌خوش تغییر کرده است. از نظر آن‌ها باید پارادایم اسناد به پارادایم اسرار، پارادایم کنترل از بیرون به پارادایم خودکنترلی، پارادایم مقابله به پارادایم پیشگیری و پارادایم تنبیه به پارادایم تربیت جایگزین گردد. (نظامی‌پور، ۱۳۸۹: ۶۹-۷۰) در واقع همه تحولات موصوف به این جهت است که در عصر و فضای جدید فعالیت‌های حفاظت اطلاعات، انسان موضوعیت محوری‌تر پیدا کرده است و به تدریج اهداف جغرافیایی، سرزمینی و ژئوپلیتیکی در قالب یک جابه‌جایی و تغییر الگوی هدف به حاشیه رانده شده و اراده انسان‌ها، طرز تفکر، اعتقادات، نگرش‌ها و باورهای آن‌ها میدان اصلی منازعه و نبرد را تعیین می‌کنند. هرچه زمان پیش می‌رود، میدان نبرد از حوزه‌های درگیری فیزیکی به حوزه‌های نبردهای ذهنی، اعتقادی و تفکری تغییر موقعیت می‌دهند. (سلامی، ۱۳۸۹/۱۲/۴) از این رو پارادایم بهداشت حفاظتی یا خود حفاظتی بایستی بر پارادایم کنترل حفاظتی رجحان یابد. این امر میسر نیست مگر این که تعمیق باورها، اعتقادات مذهبی و ملی، دانش حفاظتی، فضایل اخلاق فردی و حرفه‌ای در فکر، ذهن و قلب افراد و کارکنان صورت گیرد و از این رهگذر منجر به تقویت رفتار حفاظتی شده و درنهایت سازمان‌ها واجد فرهنگ خود حفاظتی گردند.

بر مبنای این مهم، یافته‌های نظری و میدانی تحقیق نشان داد که اعتقادات مذهبی بیشترین معناداری را با موضوع پیشگیری حفاظتی از جاسوسی دارند. از میان این اعتقادات، ایمان به توحید (ذاتی، افعالی، صفات و...)، روز جزا و خدا ناظری و خدا حاضری نقش محوری و اساسی را ایفا می‌کنند. این یافته با آراء و نظریه‌های اندیشمندان مسلمان مانند حضرت امام خمینی (ره) که فرموده بودند: «تهدید و تطمیع در کسانی

اثر می‌کند که ایمان ندارند» انطباق دارد. (امام خمینی(ره)، ج ۱۱، ۱۳۶۷: ۹۶) همچنین با نظر شهید مطهری(ره) که اظهار داشتند «تنها ایمان مذهبی قادر است خودخواهی و خودپرستی را تحت‌الشعاع ایمان و عقیده و مسلک قرار دهد» سازگاری دارد. (مطهری(ره)، ۱۳۹۴: ۳۴)

آیات قرآن نیز بر این موضوع تأکید دارد. سوره بقره آیه ۲۱ می‌فرماید: یا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ، ای مردم پروردگارتان را عبادت کنید شاید پروا پیشه کنید. از این آیه تفسیر می‌شود که راه پیشگیری از جرم عبادت پروردگار است، شخصی که پروردگار را ستایش نماید و به بزرگی او ایمان داشته باشد همان ایمان قلبی به بزرگی و قدرت پروردگار سبب ایجاد یک حس پیشگیری از جرم و گناه در فرد می‌شود.

باور ملی و اعتقاد به اصول و ارزش‌های نظام بر اساس یافته‌های پژوهش بعد از باورهای مذهبی قرار دارد. این یافته نشان می‌دهد که به میزان افزایش و عمق‌یابی باور به اصول و ارزش‌های نظام، مقاومت فرد در برابر نفوذ دشمن مستحکم‌تر می‌شود. از میان باور ملی، اعتقاد به اهداف و ارزش‌های نظام و حقانیت و کارآمدی نظام نسبت به مؤلفه‌های دیگر رتبه بیشتری برخوردارند. مؤید یافته مزبور نظریه بصیرت است. بر اساس این نظریه بصیرت، هوشیاری، ایمان متقن به راه و هدف ایجاد می‌کند و از این رهگذر ضریب اثرپذیری جامعه هدف از ترندها، تحریکات و القائات سازمان‌های امنیتی به شدت کاهش می‌یابد.

فضیلت اخلاقی از نظر میانگین یافته آماری تحقیق در رتبه سوم قرار می‌گیرد. این موضوع مورد تأیید ادبیات نظری تحقیق است که بر ترابط بین باور توحیدی با اخلاق فردی تأکید داشت. مؤید این یافته، بیان رهبر معظم انقلاب است که فرمودند: «اگر کسی که علم در وجود او هست، تقوا و پرهیزگاری و امانت و صداقت در او نباشد، می‌تواند موجود مضری باشد؛ می‌تواند علیه کشور و مصالح کشور، علم خودش را مورد استفاده قرار دهد.» (امام خامنه‌ای مدظله العالی، ۱۳۸۳/۰۸/۱۰) گلیبرک نیز در تحقیقات خود به این نتیجه رسید که رشد اخلاقی ضعیف در انسان، زمینه‌ساز بزهکاری است. (ترابی، ۱۳۹۰: ۱۱۲)

شناخت ابعاد جاسوسی، پیامدهای آن و دانش حفاظتی و شناخت قوانین جرائم جاسوسی، پس از اخلاق مداری، تأثیر قابل‌توجهی در پیشگیری از جاسوسی دارد. یافته دیگران نشان می‌دهد فراهم‌سازی چنین شناختی می‌تواند در پیشگیری مؤثر باشد. یافته‌های نویسندگان مقاله شیوه‌های پیشگیری وضعی از تهدیدات نرم این ادعا را تأیید کرده است. در این تحقیق میدانی نشان داده شد که برنامه‌ریزی و برگزاری کلاس‌های آگاه‌سازی، ارتقای سطح مطالعات دشمن‌شناسی کارکنان در برابر تهدیدات نرم دشمن، ارتقای سطح بینش سیاسی در کارکنان، ارتقای سطح بصیرت دینی کارکنان در پیشگیری از تهدیدات مؤثر هستند.

(استرکی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۸۵) نتایج مقاله علمی و پژوهشی بررسی نقش پیش‌بینی در پیشگیری حفاظتی نیز نشان می‌دهد که شناخت خطرات و تهدیدات بالقوه و شناخت زمینه‌های بروز تهدیدات و اطلاع‌رسانی و هشدار دهی به موقع و مؤثر در خنثی‌سازی تهدیدات و کاهش آسیب‌پذیری حفاظتی زیاد به بالا است. (عبدالله‌زاده و نیک خواه، ۱۳۹۱: ۳۸) بر اساس تحقیق استرکی و همکاران (۱۳۹۴) اطلاع‌رسانی پیرامون نحوه برخورد‌های قضایی و انضباطی کارکنان مجرم و متخلف، آگاه‌سازی حفاظتی کارکنان در ارتباط با مجرم‌ان، مفسدان و متخلفان، توجه حفاظتی کارکنان در راستای رعایت شیوه‌نامه‌های حفاظتی در استفاده از فضای مجازی در پیشگیری اهمیت بالایی دارند.

اخلاق حرفه‌ای نیز در پیشگیری از تهدیدات سازمان‌های امنیتی و جاسوسی مؤثر است. یافته این پژوهش بیانگر این موضوع است، منتهی در نسبت با مؤلفه‌ها و شاخص‌های دیگر دارای رتبه آخر است. با این حال، تحقیق‌های دیگر نیز این یافته را تأیید می‌کنند که اخلاق سازمانی می‌تواند در ارتقا سازمان و جلوگیری از تهدیدات نسبت به آن تأثیرگذار باشد. از جمله تحقیقات پیمایشی بررسی توأم نقش اصول اخلاقی و مدیریت دانش بر عملکرد سازمانی نشان داده شد که اصول اخلاقی (تعهد، وجدان کاری، مسئولیت‌پذیری، اعتماد گروهی، اعتماد سازمانی، رفتار عادلانه و بی‌طرفانه، تواضع و فروتنی، دوراندیشی، صداقت، امانت‌داری، مشاوره با دیگران، دقت در صحت وفاداری، خودکنترلی، محرمانگی، حسن رفتار و گشاده‌رویی، کمک و همدلی با دیگران، بردباری و استقامت در کارها، انتقادپذیری، رعایت مالکیت معنوی) بر عملکرد سازمانی تأثیر مثبت و قوی دارد. (اخوان و مقدم، ۱۳۹۲: ۵۹)

با توجه به یافته‌های نظری و میدانی پیشنهاد می‌شود ابعاد ایمانی و اعتقادی خودحفاظتی در کارکنان در اولویت برنامه‌های آموزشی، تبلیغی و تربیتی کارکنان قرار گیرد. اگرچه برنامه‌های معنویت‌افزایی و توسعه فضیلت اخلاقی در کارکنان از برنامه‌های مستمر است لکن ارزیابی و سنجش مستمر اثربخشی این برنامه‌ها امر ضروری است و باید بر اساس نتایج حاصله از آن‌ها برنامه‌های اصلاحی و ترمیمی و اتخاذ روش‌ها و شیوه‌های عمیق‌بخشی و ارتقای اخلاق فردی و سازمانی مناسب و متناسب در دستور کار قرار گیرد. همچنین با عنایت به یافته‌های این پژوهش باید بعد شناختی و معرفتی خودحفاظتی به شیوه مناسب و هنرمندانه مورد پیگیری باشد. بازخوردهای مستمر از آن و ایجاد سازوکارهای کارآمد برای غنی‌سازی طرح‌های شناخت‌افزایی و بصیرت‌آفرینی حفاظتی لازمه تأثیرگذاری این بعد است.

منابع و مأخذ

- اخوان، پیمان و مقدم، جعفر یزدی (۱۳۹۲)، *بررسی توأم نقش اصول اخلاقی و مدیریت دانش بر عملکرد سازمانی*، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال هشتم، شماره ۲.
- استرکی و همکاران، (۱۳۹۴)، *نسیوه‌های پیشگیری وضعی در مقابله با تهدید نرم دشمن*، فصلنامه مطالعات حفاظت و امنیت انتظامی شماره ۳۴.
- احمدی، حمید (۱۳۸۶)، *هویت و قومیت در ایران*، تهران: جهاد دانشگاهی
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۰)، *برآورد تهدید؛ رویکرد نظام واره*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۳)، *اقلیت گرایی دینی*، تهران: تمدن اسلامی.
- امام خمینی (ره) (۱۳۷۸)، *کلمات قصار*، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام.
- امام خمینی (ره) (۱۳۶۷)، *صحیفه نور*، ج ۱۱ و ۱۴، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- باقری چوکامی، سیامک و فرامرز عابدینی (۱۳۹۰)، *کالبدشکافی خودحفاظتی*، تهران: دانشکده امام هادی علیه‌السلام.
- برزگر، ابراهیم (۱۳۸۹)، *ساختار فهم اندیشه سیاسی اسلام*، فصلنامه دانش سیاسی، شماره ۱۲.
- بی‌نام (۱۳۹۶)، *فرهنگ اصطلاحات اطلاعاتی و امنیتی*، تهران: دانشکده اطلاعات.
- پارسا، محمد (۱۳۸۳)، *زمینه‌روانشناسی نوین*، تهران: بعثت.
- پناهی، علی احمد (۱۳۸۹)، *نقش التزام به آموزه‌های دینی در تربیت و استحکام خانواده*، سال اول، شماره دوم.
- ترابی، یوسف (۱۳۹۰)، *نقش دین و معنویت در پیشگیری از جرم (با تأکید بر اسلام)*، فصلنامه کارآگاه، شماره ۱۴.
- تقوی، امیر (۱۳۸۰)، *دایره‌المعارف اطلاعاتی*، تهران: دانشکده اطلاعات.
- زهیری، علی‌رضا (۱۳۸۱)، *انقلاب اسلامی و هویت ملی*، قم: انجمن معارف اسلامی ایران.
- سیحانی تبریزی، جعفر (۱۳۸۳)، *منشور جاوید ج ۲*، قم، موسسه امام صادق علیه‌السلام.
- شایان مهر، علی رضا (۱۳۷۹)، *دائرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی*، «کتاب دوم» تهران: انتشارات کیهان.
- شریعتی، روح‌الله (۱۳۸۲)، *اخلاق سیاسی و قواعد حقوقی*، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۲۳.

- مرادی صفرعلی، (۱۳۹۰)، *جاسوسی*، تهران: دانشکده امام هادی علیه‌السلام
- صفرآبادی، ایمان (۱۳۸۸)، *جاسوسی و ضد جاسوسی*، تهران: معاونت آموزش ناجا.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۴۵)، *ترجمه المیزان*، محمدباقر موسوی، قم: موسسه مطبوعاتی دارالعلم.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۹۶ ق)، *بررسی‌های اسلامی*، ج ۳، قم: دارالتبلیغ اسلامی.
- عبدالله‌زاده، احمد و محمد نیک‌خواه (۱۳۹۱)، *بررسی نقش پیش‌بینی در پیشگیری حفاظتی*، فصلنامه پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی، شماره ۴ زمستان.
- فرامرزی قراملکی، احد (۱۳۸۶)، *اخلاق حرفه‌ای در تمدن ایران و اسلام*، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- محمدی نسل، غلامرضا (۱۳۸۸)، *اصول و مبانی پیشگیری حفاظتی*، مجموعه مقالات اولین همایش پیشگیری، تهران: دفتر عمومی حفاظت اطلاعات فرماندهی کل قوا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۹۴)، *انسان و ایمان*، تهران: صدرا.
- معمار، رحمت‌الله (۱۳۷۸)، *سنجش‌گرایی به هویت تاریخی*، تهران: اداره کل مطالعات مرکز تحقیقات و سنجش برنامه‌های سازمان صداوسیما، منتشر نشده.
- منصور، محمود و پریخ دادستان (۱۳۷۴)، *دیدگاه پیاژه در گستره تحول روانی*، تهران: بعثت.
- نقی‌پور، ولی‌الله (۱۳۷۶)، *اصول مدیریت اسلامی و الگوهای آن*، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی.
- نظامی‌پور، قدیر (۱۳۸۹)، *گفت‌وگوی علمی با نخبگان، حفاظت اطلاعات آینده مبتنی بر آموزه‌های دینی و متکی بر روش‌های نوین علمی*، تهران: دانشکده امام هادی علیه‌السلام.
- حیدریان، سعید (۱۳۹۳)، *الگوی خودحفاظتی در پیشگیری از جاسوسی*، تهران: دانشکده امام هادی علیه‌السلام.

